

Прегледни научни рад

УДК 821.163.41.09-31 Станковић Б.

Примљен: 15. фебруара 2020.

Прихваћен: 15. априла 2021.

<https://doi.org/10.46630/phm.13.2021.10>

Јелена Д. Стојковић Стојанов¹

Софијски универзитет „Св. Климент Охридски“

Факултет за славистику

Катедра за словенске књижевности

Студент докторских академских студија

ГАЗДА МЛАДЕН – ЖИВОТ У СТРАХУ² (ПАТРИЈАРХАТ КАО ИНСТРУМЕНТ ОБЛИКОВАЊА КЊИЖЕВНОГ ЛИКА)

У раду се разматра Станковићев недовршени роман *Газда Младен* у циљу анализе главног мушког лика. Намера је да се покаже колико неписани закони средине, нереализоване прилике, страх од разочарања ближњих, потреба да се буде увек у оквирима очекиваног, и начин одрастања имају утицаја приликом обликовања књижевног лика. За предмет рада узето је отуђење као последица прилагођавања неписаним законима патријархалне средине, где по правилу јунак страда. Између осталог биће речи и о скривеним коренима понашања, поступцима, (не)делању, затворености и заробљености животном неоствареном књижевног лика. Улога мушкарца заузима централно место и све остало подређено је њеном бољем расветљавању. Колектив и индивидуа стоје у опречном односу. Подређени су моралу, дужности, одговорности. Рад се позива и на разлику између улоге домаћина, газде, главе породице, бате. Осврће се и ка супституцији као чиниоцима који су утицали на формирање главног лика. У окретању прошлости, у раскораку између субјективног и објективног, приказана је и промашеност живота.

Кључне речи: патријархат, симболичко насиље, алијенација, колектив, индивидуа, улоге домаћина, газде, главе породице

Патријархат као инструмент обликовања књижевног лика

Као једна од водећих тема у стваралаштву Борисава Станковића позиционирала се тема о патријархату, његовој улози и утицају на појединца. Пресек истраживања указује да патријархат својим неписаним законима, крутим ставовима, моралним предрасудама, углавном, оптерећује чланове своје заједнице. Друштво захтева од својих чланова да

1 jelenast.stojkovic@gmail.com

2 Саопштење са конференције СТУДКОН 5 – Наука и студенти, која је организована 09.11.2019. на Филозофском факултету у Нишу.

правила пренесе на породицу. Тако се зна начин понашања од најмлађег до најстаријег члана породице и друштва. Постојећа истраживања, међу којима се истиче истраживање Бојана Чолака (2009), скрећу пажњу да патријархална заједница не значи само потчињеност млађих према старијима, заснована на вербалним и невербалним знаковима поштовања. Исто тако не значи ни искључиво неповољан положај жена. Она је много више од тога. Она гуши било какав облик индивидуалности од најранијег доба код припадника оба пола. Непростајање на њене обрасце води изопштењу. Дакле, реч је о репресивном друштву које функционише по принципу казне за сваки испољени индивидуализам.

Патријархално схватање живота подразумева, између осталог, и стереотипно схватање многих појава. Многи аспекти указују на стереотипну слику патријархалног света као мушког света. У томе има истине, али и много заблуда и апсурда. Један од стереотипа огледа се у мишљењу да је владавина мушкарца над светом, породицом и женом изражена у уверењу да је он најбоља слика створитеља. (ТОМИЋ, 2007: 46).

Потпуно се занемарује чињеница да патријархат заправо означава систем у коме се мушкарцу намеће одговорност за судбину породице, коју мора материјално збринути и обезбедити јој заштиту и друштвени статус. Мушкарцу се, као и жени, намеће модел одношења према супротном полу, породици, друштву, послу. Услед поковања друштвеном обрасцу, уколико је он у супротности са правом природом мушкарца, долази најпре до унутрашњег расцепа његове личности, а потом и до страдања. Подређивање датом друштвеном моделу доводи до емоционалне атрофије коју патријархат захтева од мушкарца. (ЋОЛАК 2008: 485). У зависности од статуса које заузима у друштву, мушкарац је мање или више гоњен крутим правилима заједнице. Како се друштво опходи зависи од старости јединке, њене економске моћи, друштвеног положаја. (ЋОЛАК 2009: 20–22). Стога интензитет присиле и интензитет дисциплине није исти за сваког мушког члана патријархата.

Досадашња велика посвећеност истраживању женских карактера створила је утисак о патријархалном притиску који је вршен само над женским ликовима. Углавном је оставила по страни анализу утицаја патријархата на мушке ликове. Тако се и дошло до тога да се мушкарцу у патријархалној средини припише титула патријархалног деспота. Мушки ликови се, најчешће, приказују као емоционално атрофирана, хладна, резервисана бића која поступају према ближњима, као према туђину. Стога се улози мушкарца у таквој средини неправедно одузима подређеност крутим друштвеним законима. Апострофирајући женско страдање, запоставља се, такође, трагична мушка судбина у патријархату. У патријархалној заједници женски ликови су синоним за трпљење и жртву. Ис-

товремено је функција мушкарца занемарена. Приказујући их као осорне владоце над животима укућана, породице и фамилије, заборавља се да су и они жртве. И они, попут жена, морају бити подређени регулама које владају. Због позиције које заузимају заборавља се на њихову унесрећеност, гушење сопственог ја зарад циља: бити као што треба.

Изједначавање патријархалног, траженог са оним природним у човеку подразумева да се јединка патријархално асимиловала. Свака јединка која не може прихватити патријархалне, стереотипне улоге као део своје природе, сноси социјалне консеквенце. У најгорем случају доживљава искључење и изопштење из заједнице којој би требало да припада. Оно што треба напоменути јесте да се патријархална заједница не одриче својих чланова без преке потребе. Пре изопштења заједница улаже напоре да дату јединку врати на прави, патријархални пут. Служи се и реалним и симболичким насиљем. Заједница прво развија страх од искључења из света мушкараца. То постиже путем разних механизма. Један од механизма јесте симболичко насиље које се врши над мушкарцима кроз опомене о реду и дужности, држању, ходу, облачењу, праву говора, надгледању, ускраћивању осећања, унутарпородичним односима. (ЋОЛАК 2008: 495–496). Уз помоћ симболичког насиља ствара се осећај спутаности и осећање заробљености у циљу патријархалне интеграције. Симболичко насиље се успоставља посредством одобравања које потчињени даје владајућем. (BURDJE 2001: 51). Послуживши се Бурдјеовим појмом симболичког насиља одредница владајући се повезује са патријархатом док се одредница потчињени повезује са индивидуом. Између јединке и колектива постоји равноправан однос. Затворен колектив подразумева и затворену јединку при чему се слобода јавља при искораку. Кад би се десило да појединац иступи, да се суочи са самим собом, са заједницом, настала би права промена. Но, најчешће, личност мушких чланова домаћинства не може да се уздигне до своје индивидуалности, већ, попут женске, ишчезава у породици. (ЋОЛАК 2009: 12). Поступање по друштвеним законима и моралним нормама удаљава биће од његове суштине и омогућава му афирмацију само у оквирима колектива.

Газда Младен – резултат патријархалних начела

Да је индивидуална личност битна само када ефикасно успева да испуњава колективне норме (KIROVA 2011: 36) сведочи и главни јунак романа Газда Младен који је предмет анализе у остатку рада. Специфичност романа лежи и у томе што за главног актанта, који је симбол промашености живота, узима мушкарца у патријархалној средини. До сада је, углавном, писано о погубности патријархата по жену. Ни тај мотив није занемарен, али је пишчев фокус, у овом случају, стављен на мушку суд-

бину. Борисав Станковић је, нажалост, оставио Газда Младена недовршеног. Незавршеност романа не представља и Младенову нецеловитост у смислу композиције лика.

Почетна реченица „Целог живота, увек, само је радио оно што један човек треба да ради“ (STANKOVIĆ 1988: 7) дата у виду моралног императива на почетку романа Газда Младен, казује све о књижевном лику, коме су након очеве смрти предали бреме да одржи породичну финансијску стабилност и не само то, већ да ради на увећању богатства, истог оног које су његови претходници прокоцкали. Требало је да Младен покаже и докаже, да је другачији и све то под будним оком баба Стане. Добро позната прошлост његове породице оличена у слабости мушких чланова према пићу, женама и коцки, показала се делотворном када је у питању Младенов лик. Из страха да не покаже исту подложност, одлази у крајност и довека избегава пороке. То је и кључ за даље разумевање лика и његових поступака.

Анализи се приступа и на основу улога у оквиру приватног и јавног патријархата. Реч је о улогама домаћина, газде, главе породице и улози бате. Како је истакао Бојан Чолак (2009: 34–36), постоји разлика између ових одредница. Супротно увреженом мишљењу, оне нису синоними.

Улога домаћина припада мушкарцу. Изузетно, домаћин може бити и жена у одсуству мушке фигуре, било због смрти, било због неспособности. Највише позиције се прво нуде мушкарцима па услед немогућности вршења својих дужности могу се дати женама. Не и обрнуто. Таква друштвена подела указује на повлашћени положај мушкарца. Улога домаћина не захтева толику посвећеност и тако строго дефинисане квалитете као улога главе породице, па може и само привидно да се извршава. Немарност у извршавању ове улоге, њено запостављање или пак неприхватање, излаже породично име порузи. Како до тога не би дошло, битно је да мушкарац, макар и само привидно, игра улогу домаћина. (ČOLAK 2008: 490). У оквиру јавног патријархата улогу домаћина преузима лик Младеновог оца. Растерећење од те улоге долази тек у приватности своје куће.

„Распасујући се одахнувши, као отресавши се терета, испруживао би се код њих у постељи, навлачећи јорган по глави. И Младен би осетио чак и овамо, испод материне главе, па чак и испод своје, очеве прсте од испружене руке, како и њега заједно са матером грли.“ (STANKOVIĆ 1988: 22)

Емоционалност је посебно наглашена у лику Младеновог оца. Нарочито што писац лику Младеновог оца не посвећује превелику пажњу. Распасавањем Младенов отац скида бреме газде и постаје супруг

и отац. Очекивано понашање патријархалног оца према сину првенцу засновано је на одсуству било каквог геста. Супротно томе писац креира лик Младеновог оца као брижног супруга и брижног оца који грли првенца. Али само у оквирима приватног патријархата. Привид се мора одржавати зарад породичног угледа.

Мушком члану заједнице улога газде нуди друштвени статус. Управо се преко ове улоге мушкарац доказује као пословно способан. Газдом се, дакле, сматра пословно успешан мушкарац, онај који напредује, који материјално збрињава породицу. Од тога колико је мушкарац успешан као газда, зависи и положај и углед једне породице. Због те врсте одговорности, мушкарац никада није смео одбити понуђену улогу. (ČOLAK 2008 : 491). Стога се улога газде не добија, она се заслужује пословном успешношћу. И то онда када та крута, морално строга патријархална заједница процени да је одређени мушкарац довољно способан и успешан да га назову газдом. Улоге газде и домаћина, које захтевају нижи степен моралности, има Младенов отац, али то бреме скида у затвореном простору своје куће. Привид патријархалног газде Младенов отац одржава стављајући маску крутог, хладног човека лишеног емоционалности. Због раскорака између праве и наметнуте природе јавља се повремено заборављање и опијање.

Са друге стране, улога главе породице захтева изузетно моралну личност којој су подређени сви. Она представља врховни ауторитет. То је особа која држи породицу на окупу, која кажњава када затреба, пред којом стрепе. Њој припада највиши положај у породици. Ова улога припада оном члану породице који својим ауторитетом пази на дисциплину укућана и ко води рачуна да све буде као што треба. Таква особа је строга, разборита, по карактеру чврста, високоморална, штедљива и марљива. Важност и углед јој се признају од стране свих чланова заједнице. Ко је глава једне породице, најјасније се показује по томе по чијем имену средина назива кућу и укућане. Носилац ове улоге може бити и мушки и женски члан заједнице. Кључно је што не мора бити повезана са улогама домаћина и газде. (ČOLAK 2008: 490). И поред тога што средина поштује Младеновог оца, кућу и укућане назива по баба Стани јер улога главе породице захтева највише моралне вредности.

Титула која означава највиши ранг у друштву јесте титула бате. Носилац таквог признања издваја се својим карактеристикама, успесима, вредностима, први међу првима. (ČOLAK 2009: 34-35). Титулу бате понео је Младен.

Борисав Станковић лик Младена представља као изузетно свесног. Још од малих ногу схвата хијерархију у кући. Баба је глава породице, чак се и отац покорава њој. Мајка је нечујна, повинована пред свекрвом

и мужем па и пред старијим сином јер зна да је он будући господар. Младен је од малена навикао да буде послушан, разумевао је да се мора понашати по одређеном шаблону, ићи неким привидом који је учовао од најранијих дана. Рана очева смрт учинила га је прерано старим. Преузео је терет главе породице, мушке главе, јер је баба Стана и даље држала конце у рукама. Како је био потребан мушкарац да води дућан, преузео је и дућан. Младен унапред зна шта мисли баба, мајка, трговци–комшије, зна њихове страхове и бојазни и труди се да не поклекне. Устаје готово у мраку и тако се и враћа из дућана. Веома брзо је ушао у све послове, али најтеже и најгоре је било оно бабино бдење и вођење бриге о њему, свакодневно долажење и проверавање. Но, није одступао од очекиваног.

Резултати истраживачких радова показују да постоје правила васпитања, понашања, одрастања која се заснивају на хијерархији. У зависности од статуса које заузима у друштву, мушкарац је мање или више гоњен крутим правилима заједнице. Чолак (2009: 30) запажа да постоји изграђена представа како мушкарац, који заузима највише друштвене и породичне позиције, мора да се понаша. Треба да је постојан, стамен, неумољив, одлучан, тврд, оштар, снажан, нимало нежан. Недопустив је било какав облик несигурности, шале или смеха. Све то потврђује да Станковић креира Младенов лик према патријархалним обзирима. Да би изгледао озбиљнији, темељитији, Младен иде погнутије главе. Чак му и одговара што није леп, витак. Веровао је да ће таквим изгледом додатно уверити бабу да није као други синови који су прокоцкали наслеђено. У свему суздржава себе, чак и кад је јело у питању. Води рачуна да се не покаже грамзив. Шмале запажа да се као резултат чврсте воље, самосавлађивања, разумности која господари природом и инстинктима, јавља доминација у култури. (2011: 218). Лик газда Младена је оличење управо такве доминације. Поред потребе да се докаже и доминира, жели и унутрашњи мир:

„Ето, зато, за ту мирноћу, за ту сигурност, утишаност, да нема зашто да стрепи пошто се урадило све као што треба, пошто је све у реду, ето зато је Младен радио оно што треба, што доликује њему као сину, који је заменио и који треба да заступа оца у радњи и у кући и, што је ред, да буде бољи него отац, да радњу више развија, кућу више да обогати, да све буде овако мирно, сигурно, пријатно, и ноћу, кад све прође, наступи мрак, остане се насамо, усамљено, да нема ништа што би реметило, изазивало страх, сумњу, бригу да сутра можда неће бити овако, да ће се штогод изгубити, нестати.“ (STANKOVIĆ 1988: 43)

Мушкарац који не следи патријархални образац понашања доводи у питање своју родну улогу, а самим тим и углед породице. (ČOLAK 2009: 30). Наравно, постоји разлика у очекивањима. Захтеви постају сла-

бији за оне мушке чланове патријархата, који су на лествици ниже када је реч о старосном, економском и сваком другом принципу.

Писац стално подвлачи да Младен треба поступати, чинити, мислити на одређени, унапред зацртани начин. Стога је и Младенов лик утилитаристички обликован. За све друге како треба, али не и за себе.

Проблем настаје јер и поред све те субординисаности патријархалној идили и унутрашњем миру, Младен плаћа превелику цену. Изгубио је индивидуално, изгубио је себе. То се нарочито огледало на емотивном плану. Сепарација од осталих чланова породичне заједнице постепено води ка алијенацији.

Оно што, такође, треба истаћи јесте да ни Младенов отац ни његов отац, Младенов деда нису именовани. Изостављањем личног имена, писац не придаје важност њиховим личностима већ говори само онолико колико помаже у расветљавању Младеновог лика.

То је нарочито значајно ако се узме у обзир да су женски ликови означени именима. Значајно, јер говоримо о патријархату који је жене стављао по страни. То је и један од показатеља да патријархат није само затвор за женски пол. Можда је тачније рећи да је патријархат не затвор већ тамница за индивидуу, било да је реч о мушкарцима или о женама чиме се и указује на неправедно занемаривање мушке жртве зарад колектива. Наравно, не сме се сметнути с ума да и ту постоје различите класификације и нијансе и да патријархално утамничење индивидуе зависи и од пола, старости, положаја, како у породици тако и у друштву, па чак и од рођења. Различито васпитање старијег и млађег сина последица је патријархалног обрасца по коме одрастање првог сина и оног потоњег не може бити исто. Првенац се припрема да наследи очев положај стога је и мајчина осећајност, љубав, показивање исте, забрањено. С друге стране, код млађег детета, таква крутост не мора владати јер он неће бити глава породице. Кроз епизодни лик Мике, Младеновог брата дата је слика другорођеног сина који не одраста у тако суровим условима које налаже патријархат. Њему је мајка била приврженија јер јој је то било допуштено. Тиме се испољава дистинкција не само на основу пола већ и на основу узраста. Стога је евидентна разлика између прворођеног и другорођеног сина. Правила су била далеко строжа за првенца јер он наслеђује оца, преузима његову улогу и стога погрешака не сме бити. У породици се разликује положај синова – првенца и његове браће. Њихови развојни путеви никако не могу ићи ка истом циљу пошто само најстарији преузима на себе одговорност за судбину породице. Због тога је однос родитеља, породице и средине био далеко ригорознији према првенцу. Првенац мора тачно следити и поштовати одређене норме понашања, увек мора бити најбољи и никад не сме грешити. Уколико се првенац покаже недовољно

способним, његову улогу преузима млађи брат. Млађем брату су, дакле, допуштени „излети” и „заборављања”, и стога је он мање подложен страховима и психичким кризама. (ČOLAK 2008: 492). Сваки облик емоција неприхватљив је за мушке чланове друштва, посебно за првенце. Зато и није дозвољена блискост мајке са прворођеним сином. Постоји бојазан да га мајчина нежност може удаљити од улоге која му је намењена. Да га мајка својом љубављу, бригом, емоцијама удаљава од достизања жељеног модела патријархалног маскулинитета. Понашање мајке према другорођеном и сваком наредном сину није толико одсечно и хладно. Потоњи синови одрастају уз мајчину љубав и нежност. Тек тада се мајци оставља слобода да воли и буде вољена. Намеће се мишљење да мајка првог сина рађа за потребе и жеље патријархата, а не за себе.

Код васпитавања мушке деце од значаја је не само усађивање образаца понашања које захтева патријархална култура и усмеравање на одређене циљеве, већ и сузбијање осећајности кроз онемогућавање развоја феминине стране код мушкарца. (ČOLAK 2009: 25). Главни поступак у спречавању да се код мушкарца развију женске особине огледа се у укидању старатељства мајке над дечаком, у одвајању мајке од сина и препуштању на васпитање оцу, односно ономе ко може да представља одговарајући васпитни модел. (ČOLAK 2009: 28). За то су заслужни такозвани обреди прелаза чији је циљ одвајање детета, мушког детета, нарочито првог мушког детета, од мајке. Сврха целокупног обреда прелаза јесте укидање старатељства мајке над дететом, постепени заокрет ка мушком свету и претварање у патријархалне мушкарце. (BURDJE 2001: 38).

Свако брижно осећање или родитељско понашање за оца је табуисано. Неутрализација емотивности долази од најмлађих дана. Сваки облик емоција неприхватљив је за мушке чланове друштва, посебно за првенце (ČOLAK 2009: 23–24). Породица на подмладак преноси културне захтеве, што је најбоље осетио Младен који представља живи образац жељеног понашања па чак и више од очекиваног. Његову судбину, у блажој мери доживљавају бројни мушки Станковићеви ликови, нарочито они који имају ту част или несрећу да буду први у породици, први у друштву. Патријархат бди над њиховим одрастањем држаћи их увек на одређеној дистанци од њих самих. Непотпуност бића омогућава трагање за емотивно-егзистенцијалним недостатком, и у том трагању углавном се, као до оптималног решења, долази до индивидуалног покоривања друштвеним конвенцијама, што личност доводи у позицију не-ја, али и намеће питање о могућности постојања ја. Остварење ја могуће је ако се досегне самоостварење бића у апсолуту. Станковићеви ликови најчешће болују од неостварености, промашености живота, што је узроковано помирљивошћу са конвенционалним, са наметнутим законима. Помирљиво-

вост их тако одводи у прихватање, а оно, даље, у неделање (СТОЈКОВИЋ 2012: 464).

Цео живот под присмотром учинили су да је Младенов лик потиснуо себе, своја осећања. Моралну обавезу осећао је још као дечак, а она се нарочито испољила након очеве изненадне смрти када га наслеђује у дућану и трговини. Циљ свега било је не изневерити и под том крилатицом провео је не само детињство већ и остатак живота. Несумњиво да је такво обуздавање довело на крају и до фрустрације и још строжег целибата и аскезе а самим тим и до алијенације.

Превелика усредсређеност, учинила је да чула и осећаји отупе довољно да не размишља о њима, да га не ометају на путу напретка, али недовољно да заувек нестану јер он је ипак човек. Писац при обликовању Младеновог лика као приоритет поставља постизање унутрашњег мира. Испрва је осећао сатисфакцију, нарочито на почетку, када је знао да се доказао. Осећао је срећу што није као остали, што је другачији, вреднији, онај који је успео да очува породичну трговину. Како је током времена листа одрицања постала подужа и терет на плећима постао тежи, ни унутрашњи мир није пружио задовољство. Био је кратког века. Платио је велики цех зарад спокојства, зарад очувања породичног угледа, зарад испуњења бабиниих захтева, зарад успеха на пословном плану. Стиче се утисак да се управо у том толико понављаном осећању благостања крије велика Младенова несрећа и осећање празнине. Писац сем оне Младенове идеје водиље да буде како треба и како се очекује, скоро подједнако истиче да је Младен испуњен. Несумњиво да осећање сопствене вредности постоји код главног јунака, али не смемо занемарити да се није остварио на породичном плану и да се иза те среће крије дубоко несрећан човек. Можда, јунак није ни био свестан тога, чак верујемо да је испрва био и у заблуди. То се нарочито огледа на емотивном пољу када се одрекао љубави. Он се одавно помирио да Јованка неће бити његова јер је знао мишљење укућана, али му тако тешко пада што баш он морао да реши, да аминује да Јованка пође за другога. Као да није било довољно жртава већ су затражили још и ту. Поново просперитет породице односи данак. Препознаје бабине и мајчине мисли и бојазни и одустаје од љубави. Одриче се за цео живот. Приликом обликовања Младеновог лика Станковић је, као значајан, издвојио и однос према жени. Шмале запажа да је хладан и суздржан однос према жени један од предуслова да би се неко назвао мушкарцем. (2011: 170). Младенов лик је искључив и по том питању. Одрекао се Јованке јер би брак са њом успорио даљи просперитет породице.

Одрицање од жене праћено је четвороструким искушењима на емотивном плану. Како запажа Чолак (2009: 100–132) главни јунак реагује другачије на сва четири искушења. На прво осећањем дужности, на

друго позивањем на рационалност, на треће потискивањем, на четврто агресијом. Постепено се јавља и потреба за све снажнијим одбрамбеним механизмом. Оно што завређује пажњу јесте да није морао баш сваки пут да се одрекне љубави. Постојале су ситуације када се љубав са Јованком одобравала и када се благонаклоно гледало на њену реализацију. Четврто искушење, Јованкино напуштање дома, пореметило је поново Младеново привидно спокојство. То је изазвало буру беса чак и жељу за агресијом јер он је могао сузбити себе, а она је допустила узлете душе. Као што су очекивали да је, ако је већ не узима за себе, уда за другог, тако му сада поново пружају исту прилику. Пружају му Јованку као љубавницу јер сада може. И надали су се да пристане на то јер би тада њихова кривица била мања.

Али ни тада Младен није скренуо са зацртаног пута. Имао је осећај да би они волели да Јованку као распуштеницу задржи за себе и тако били сведоци његовом паду. Стога би „пад“ указао на слабост, а газда Младен или потоњи бата Младен је јак и истрајан да о нечем другом нема ни помисли а камо ли речи. Можда би неко други и прихватио, али не и велики Младен. Једина мисао му је била да се не помисли да је Јованка то учинила због њега. Одбацио је било какву помисао и вратио је кући. Тим поступком први пут није испунио бабина очекивања. Доводила је баба Стана младе девојке у службу све са циљем да њен унук згреши са њима па да тада обоје буду грешни, смртни људи, али то није дало резултата јер ипак је он постојани газда Младен. Љутила се што је такав мученик и испосник. Тада се и повукла јер није Младен поклекнуо, није пао под тежином, али је терет погурио његова рамена.

Истовремено мајка се бојала за судбину млађег сина. Бојала се да Младен, тако тврд и самоглав, може жртвовати брата као што је себе осудио. Била је решена да не дозволи да јој и друго дете буде тужно и несрећно уколико старији син не дозволи да узму Јованкину заову Јелену. Но Младен само себи не даје одушка. Аминовао је и само то се и чекало. Радован Вучковић (1990: 309) запажа да Станковићев Младен чува морални интегритет и његов успон не нарушава слободу и право других већ њега самог. На свадби је тада први пут заплакао, пустио сузу, био од крви и меса. Толики је ауторитет био да пред њим нису могли да се опусте, да се веселе. Зато би раније одлазио, да им дозволи да пусте себи на вољу. Знао је да не припада њима, осећао је одбаченост, што је, нарочито, било уочљиво касније при породичним шетњама Младенове мајке, брата и снаје, када су и они осећали стид што уживају, а он не може. Изолованост од оних којима је све жртвовао интензивирала је његову усамљеност. Удаљавање и отуђење Младеновог лика од породице јавља се као последица колизије између колектива и Младенове индивидуе.

Како је одрастао и живео у средини где се не говори превише, где се ћути и о успеху и о неуспеху, несумњиво да је преузео улогу спасиоца и заштитника породице, али не треба занемарити ни унутрашњу потребу за признањем. Она Младенова тежња да покаже да није попут других распусних синова, да је дорастао да држи породицу, огледа се и у толиком одрицању и занемаривању себе зарад других. Услед толиких одрицања и потискивања толико је очврснуо да се помирио с тим да се неће остварити у улози супруга и оца. Као најзначајнија улога коју мушкарац има у патријархалном друштву издваја се улога настављача породице. Патријархалност је конститутивни фактор патријархалне културе и стога се све оно што је могло спречити репродукцију мушке родовске линије сасецало. Примарни циљ сваког мушкараца мора бити наставак линије крвног сродства, то јест обезбеђивање сина наследника. (ЋОЛАК 2009: 35). Несумњиво да би Младен направио и тај корак да је то требало учинити због материјалне стабилности породице. Чолак (2009: 39) истиче да се путем свадбе мења социјални статус оних који улазе у друштво. Младену, пак, није неопходна женидба јер је већ све постигао.

Робовање раду кулминирало је куповином Арибегове воденице што је означило да је успео, да је први газда. Успевши да одоли највећим искушењима као награду добија улогу бате. Са тим признањем, долази и израженија самоконтрола.

Дисциплина, ригидност, нефлексибилност Младеновог лика доприносе томе да је међу првим, виђенијим људима. Ипак, дешавало се да га спопадне чудна болест, слабост. Истовремено се истиче да је јак као стена тако да о болести нема ни речи. Све то указује да се не може вечно бежати од оног скривеног, унутрашњег. Оно увек избије на површину. Често у неком непознатом облику.

Своју бол налазио је у песми, али и тада уздржано, у свега два стиха. Бојао се да се може одати иако су сви претпостављали шта то мори газда Младена. Уздржан у свему, уздржан и у песми, истрајан до краја:

сан ме мори, сан ме ломи.

Заспати не могу... (STANKOVIĆ 1988: 101)

Током година Младен је постајао чвршћи. Све претходне одлуке помагале су му да свака наредна буде лакша јер је ипак толико тога већ понео на својим плећима. Поднео је и растанак са породицом када је остао у Врању, не желећи да бежи пред опасношћу. И тада је морао да буде од камена, морао је бити управо он, Младен. И ту се огледала његова доследност када остаје и дочекује ослободиоце. Пре сцене ослобођења Младен се осећа сувишним. У српским освајањима пронашао је нови извор задовољства. Јавила се жеља да буде сведок нових историј-

ских прилика. Однос војника према њему различит је од дотадашњег. То је однос пун топлине, однос без страха. У ослобођеном граду и јунак је доживео неко унутрашње ослобођење. Чинећи можда први пут нешто што се од њега не очекује, што је резултат личног а не наметнутог и симулираног избора, Младен се коначно, оставши сам у празној кући, отвара ка оном аутентичном личном идентитету без маске (MILOSAVLJEVIĆ MILIĆ 2013: 111).

Стиче се утисак да је Младен посветио себе одрицањима и да је аскеза била његов циљ у животу. Померао је границе испосништва, изно ва се доказујући другима па и себи. У тој уздржаности прошао је његов живот, а када је схватио, повратка није било. Постајао је само чвршћи, постојанији. Саучесника, наравно, има у баби, иако обоје испрва нису свесни жртве и грешке. Када је баба Стана хтела да се искупи, Младен се није могао променити. Само једном је дао могућност љубави да заживи, али не себи већ рођаку у којем је препознао своју судбину. Омогућивши тријумф љубави, оставио је себи трајну опомену да је попустио, да није поступио као бата. Стога је рођак био живи траг да постоје емоције у овом јунаку. Од тада се није заборавио. Временом се жеља за стицањем смањила. Није проналазио задовољства у некадашњем спокојству. Сми сао живота више није био у исправности поступака. Све у шта је веровао, почело је да се урушава.

Газда Младен је емотивни живот заменио искључиво пословним. Извршио је супституцију. Богатством, угледом и успехом попунио је све празнине. Или је бар само тако мислио. Један једини покушај зближавања са мајком неславно је прошао јер је и тада, чак и тада, морао платити данак деспотски орјентисаном патријархату. До краја живота остао је исти, сув, нем, горд. Ништа се није могло прочитати са његовог лица. Ни да ли је задовољан ни да ли је љут. Ни пред смрт није никоме дозволио да му се приближи. Није желео да неко сматра да му је помогао, олакшао. Проналазио се једино у читању псалама. И знао да је заробљен.

При крају живота одрекао се и угледа и успеха избрисавши титуле које је „зарадио“ и био само Младен. Једна и даље млада, несазрела, незаокружена личност без обзира на физичку старост.

Закључак

Психолошком анализом овековечен је човек који је жртвом дошао до трговачког и друштвеног ауторитета. Не може се рећи да је тај човек живео јер је и поред свих признања остао усамљен, са дубоко скривеним патњама. За њим је остала жеља за животом, за свим оним неживљеним што је посматрао крајичком ока и удаљавао се џиновским корацима од свега људског. У страху да не застрани, не погрешити, прошао је

цео његов живот. Стога и Станковићев лик газда Младена потврђује мишљење Марине Хугхсон да прихватање традиционалних мушких улога у основи отуђује мушкарце у односу на њихову људску суштину и спутава њихову индивидуализацију. Њихове индивидуалне разлике и различитости, као и када је реч о женама, бивају подређене једном апстрактном моделу, какав је хегемони маскулинитет. (HUGHSON 2017: 189).

Посматрајући Младенов лик долази се до закључка да је колективни егоизам патријархата однео превагу над човеком и над свим људским. Евидентно је да индивидуа мора пратити и поштовати неписане норме понашања. Уколико их се слепо придржава, реч је о социјално прихватљивом моделу. Самим тим се говори о пожељном патријархалном моделу. Стога се са сигурношћу може рећи да су основни инструменти патријархалног обликовања Младеновог лика дисциплина, присила, принуда и страх. Присила, али она породична, под којом је одрастао још од малих ногу, учинила је Младена постојаним човеком. Увек је знао када, како и шта треба чинити и тога се беспоговорно придржавао. Станковић таквог јунака прати од раних дана детињства до смрти показујући сваки корак који га одваја од људског и приближава божанском. Истовремено је приказао два поларитета: трговачки и друштвени успон, као и непостојање интимног живота. Резултат пресека је изгубљен живот једног великог човека који је другима омогућио да живе науштрб себе.

Једна од врлина Борисава Станковића да дубоко проникне у међуљудске односе и да прикаже патријархални живот старог Враћа добила је свој врхунац у животопису о човеку који је себе подредио другима, који је изабрао заробљеништво зарад материјалног просперитета породице при чему друштвене обавезе постају закон који се беспоговорно поштује.

Цитирана литература

- BURDJE 2001: BURDJE, Pjer. *Vladavina muškaraca*. Podgorica: CID, Univerzitet Crne Gore, 2001.
- ČOLAK 2008: ČOLAK, Bojan. „Stereotipne predstave o muškom identitetu i književno delo Borisava Stankovića“. *Književna istorija*, LX, broj 136: str. 485-500. [orig.] ЧОЛАК, Бојан. „Стереотипне представе о мушком идентитету и књижевно дело Борисава Станковића“. *Књижевна историја*, LX, 2008, број 136: стр. 485-500.
- ČOLAK 2009: ČOLAK, Bojan. *Roman patrijarhalne kulture*. Beograd: Institut za književnost i umetnost, 2009. [orig.] Чолак, Бојан. *Роман патријархалне културе*. Београд: Институт за књижевност и уметност, 2009.
- HUGHSON 2017: HUGHSON, Marina. *Muškarci u Srbiji, druga strana rodne ne/ravnopravnosti*. Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, 2017.

- KIROVA 2011: KIROVA, Milena. *David, Velikija. Istorija i mžestvenost v evrejskata biblija*, kniga 1. Sofija: Silea, 2011. [orig.] Кирова, Милена. *Давид, Великия. История и мъжественост в еврейската библия*, книга 1. София: Сиела, 2011.
- MILOSAVLJEVIĆ MILIĆ 2013: MILOSAVLJEVIĆ MILIĆ, Snežana. *Otpori i prekorachenja: poetika pripovedanja Bore Stankovića*, Niš: Filozofski fakultet, 2013. [orig.] Милосављевић Милић, Снежана. *Отпори и прекорачења: поетика приповедања Боре Станковића*, Ниш: Филозофски факултет, 2013.
- STOJKOVIĆ 2012: STOJKOVIĆ, Maja. „Prinuda i moralizam ili pitanje oblikovanja kolektivnog identiteta“. *Filologija i univerzitet*. Niš: Filozofski fakultet, 2012. [orig.] Стојковић, Маја. „Принуда и морализам или питање обликовања колективног идентитета“. *Филологија и универзитет*. Ниш: Филозофски факултет, 2012.
- ŠMALE 2011: ŠMALE, Wolfgang. *Istorija muškosti u Evropi (1450-2000)*. Beograd: Clio, 2011. [orig.] ШМАЛЕ, Волфганг. *Историја мушкости у Европи (1450-2000)*. Београд: Clio, 2011.
- VUČKOVIĆ 1990: VUČKOVIĆ, Radovan. „Pripovedanje o čežnji i rasulu (B. Stanković)“. *Moderna srpska proza kraj XIX i početak XX veka*. Beograd: Službeni glasnik, 1990. [orig.] Вучковић, Радован. „Приповедање о чежњи и расулу (Б. Станковић)“. *Модерна српска проза крај XIX и почетак XX века*, Београд: Службени гласник, 1990.

Извор

- STANKOVIĆ 1988: STANKOVIĆ, Borisav. *Gazda Mladen – Pevci*. Beograd: Bigz –Prosveta, 1988. [orig.] Станковић, Борисав. *Газда Младен – Певци*. Београд: Бигз – Просвета, 1988.

Jelena D. Stojković Stojanov

MLADEN – THE LANDLORD – LIFE IN FEAR
(Patriarchy as an instrument of shaping a literary character)

In this work is taken into account Stankovic`s unfinished novel *Mladen - the landlord* in order to be analyzed the main male character. The intention is to show how unwritten laws of society, unfulfilled opportunities, fear of disappointing the close ones, the need to be always in the terms of expected and the way of growing up have impact on human life. As a theme of this work alienation is taken as a consequence of adjustment to the unwritten laws of patriarchal society in which as a rule the main character suffers. Among the all also are mentioned the roots of different behaviour, actions and not actions, tightness and imprisonment of unsuccessful literary character. The role of a man takes central position and everything else is subordinated to it. Group and individual are on differnt sides. They are all subordinated to morals, duties and responsibilities. There is also an account on difference between the roles of a host, a landlord, a head of the family and an older brother. A theory is also developed on substitution as factors that influenced formation of the main character. By turning to the past and just between the subjective and objective – the failure of life is shown.

Keywords: patriarchy, alienation, symbolic violence, collective, individual, the role of the host, the role of the landlord, the role of the head of the family